

RYSZARD ŻELICHOWSKI

Instytut Studiów Politycznych PAN

ORCID: 0000-0001-7888-8423

Wybory we Flandrii w maju 2019 roku. Parlamentarne trzęsienie ziemi

Elections in Flanders in May 2019. A parliamentary earthquake

In May 2019, six parliamentary elections were held in the Kingdom of Belgium, including in the Flemish Parliament, the Walloon Parliament, the Federal Parliament, the Brussels Metropolitan Region, the German-speaking Community and the European Parliament. The first five of them are specific of the federal state. According to observers of the political scene in the Kingdom of Belgium, the results of the elections in Flanders have caused a real electoral earthquake. The Kingdom of Belgium has come a long way from a unitary state to a federal state, in which three regions: Wallonia, Flanders and the Brussels-Capital Region play a leading role. The last one occupies an important place in confederalist concepts currently dominating the political scene of the New Flemish Alliance (N-VA), the largest Belgian party, and the Flemish Interest (VB), which has been promoted to second place. The results of the May elections have given unexpected dynamics to the events. The programmes of both right-wing and nationalist parties leave no illusions about the direction in which their charismatic leaders go. The article focuses on Flanders, whose politicians can determine the fate of this federal state.

Keywords: Flanders, confederalism, nationalism, Bart De Wever, Tom Van Grieken

Słowa kluczowe: Flandria, konfederalizm, nacjonalizm, Bart De Wever, Tom Van Grieken

W maju 2019 r. w Królestwie Belgii odbyło się sześć elekcji parlamentarnych: do Parlamentu Flandrii, Parlamentu Walonii, Parlamentu Federalnego, Stołecznego Regionu Brukseli, Wspólnoty Niemieckojęzycznej i Parlamentu Europejskiego. Pięć pierwszych wynikało ze specyfiki państwa federalnego, jakim jest Królestwo Belgii¹. Wybory do Parlamentu Europejskiego odbywały się

¹ Więcej na ten temat zob. R. Żelichowski, *Flandria*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2018 (Europa w Skali Mikro, 3).

tego samego dnia co do krajowego – w niedzielę 26 maja². Wyniki ogłoszone przez Federalną Służbę Spraw Wewnętrznych (Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken – IBZ) zaskoczyły wszystkich analityków. Polskie media, zaabsorbowane rezultatami krajowych wyborów do Parlamentu Europejskiego, ograniczyły swoje zainteresowanie jedynie do wyników wstępnych i więcej już do nich nie wracały³.

Dla obserwatorów sceny politycznej w Królestwie Belgii wyniki wyborów we Flandrii oznaczają prawdziwe trzęsienie ziemi. Warto je przeanalizować, ponieważ dotyczą państwa leżącego w sercu zjednoczonej Europy i stanowiącego przykład harmonijnie układającej się dotąd współpracy pomiędzy dwiema wielkimi europejskimi kulturami – romańską i germańską. Pierwszą reprezentuje Walonia, zamieszkała przez ponad trzy miliony osób posługujących się językiem francuskim, drugą natomiast – ponad siedmiomilionowa społeczność niderlandzkojęzyczna. Królestwo Belgii przebyło długą drogę od państwa unitarnego do federalnego, w którym istnieją dwa rodzaje podziału administracyjnego – na regiony i wspólnoty. W pierwszym wyróżniamy Walię i Flandrię oraz Region Stołeczny Brukseli – zajmujące centralne miejsce w koncepcjach konfederalistycznych, dominujących obecnie na scenie politycznej Nowego Sojuszu Flamandzkiego (Nieuw-Vlaamse Alliantie – NVA) i Interesu Flamandzkiego (Vlaams Belang – VB). Wyniki majowych wyborów nadają nieoczekiwanej dynamiki wydarzeniom, które mogą zadać Unii Europejskiej niespodziewany cios od środka. Programy tych partii nie pozostawiają złudzeń co do kierunku, w którym zmierzają ich charyzmatyczni przywódcy. Wybory w 2019 r. dały im wiatr w żagle. Procesy zachodzące

2 *De zesde staatsvorming. Deel 2: 2014*, „Belgium” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.belgium.be/nl/over_belgie/land/geschiedenis/belgie_vanaf_1830/vorming_federale_staat/zesde_staatsvorming>.

3 Zob. np.: Ł. Osiński, *W Belgii w wyborach krajowych we Flandrii wygrywa prawica, a w Walonii – lewica*, „Polska Agencja Prasowa” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C459671%2C-Cw-belgii-w-wyborach-krajowych-we-flandrii-wygrywa-prawica-w-walonii-lewica>>; J. Kamiski, *Polska i Europa po wyborach do europarlamentu 2019*, „Dziennik” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/598784,wyniki-wyborow-do-europarlamentu-2019-pkw-eurowybory-relacja-pe-pis-ke-wiosna-konfederacja-kukiz-lewica-razem.html>>; *Belgia: różne wyniki wyborów do PE w zależności od regionu*, „Onet” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/belgia-rozne-wyniki-wyborow-do-pe-w-zalezności-od-regionu/dt3llv8>>; R. S. Czarnecki, *Europejski pochod populistów*, „Przegląd” [online], 3 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.tygodnikprzeglad.pl/europejski-pochod-populistow/>>.

w Królestwie Belgii mogą nas zaskoczyć, dlatego trzeba je uważnie śledzić. Temu celowi służy poniższy tekst.

Wybory

Na początek przedstawmy wyniki dwóch ostatnich elekcji – do Parlamentu Flandrii i Parlamentu Federalnego.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Parlamentu Flandrii w 2019 i 2014 r.⁴

Nazwa partii	Uzyskane głosy 2019	Uzyskane głosy 2014	Proc. 2019	Proc. 2014	Mandaty 2019	Mandaty 2014
NVA Nieuw-Vlaamse Alliantie (Nowy Sojusz Flamandzki)	1 052 252	1 339 943	24,8	31,9	35	43
VB Vlaams Belang (Interes Flamandzki)	783 977	248 840	18,5	5,9	23	6
CD&V Christen-Democratisch & Vlaams (Chrześcijańscy Demokraci i Flamandowie)	652 766	860 685	15,4	20,5	19	27
Open Vld Open Vlaamse Liberalen en Democraten (Flamandzcy Liberałowie i Demokraci)	556 630	594 464	13,1	14,1	16	19
sp.a. Socialistische Partij Anders (Partia Socjalistyczna Inaczej)	429 631	587 901	10,1	14,0	12	18
Groen De Vlaamse Groenen (Zieloni, Flandria)	428 696	365 779	10,1	8,7	14	10
PVDA Partij van de Arbeid van België, (Partia Pracy Belgii)	225 593	106 114	5,3	2,5	4	0
Dier Animal	36 944	–	0,9	–	0	–
UF L'Union des francophones (Unia Frankofonów)	28 804	34 741	0,7	0,8	0	1
Piratenpartij (Partia Piratów)	9148	25 986	0,2	0,6	0	0
sp.a-one.brussels	8958	–	0,2	–	1	–
PRO Positief, Realistisch, Open (Pozytywnie, Realistycznie, Otwarcie)	5685	–	0,1	–	0	–

4 Na 19 partii startujących w wyborach w 2019 r. aż 9 ubiegało się o mandaty po raz pierwszy.

Nazwa partii	Uzyskane głosy 2019	Uzyskane głosy 2014	Proc. 2019	Proc. 2014	Mandaty 2019	Mandaty 2014
D-SA Democratisch-Solidaire Appel (Apel Demokratyczno-Solidarny)	4569	–	0,1	–	0	–
Be.One	4064	–	0,1	–	0	–
PV&S Partij van Vrede & Solidariteit (Partia Pokoju i Solidarności)	2813	–	0,1	–	0	–
Genoeg vr iedereen	2650	10 612	0,1	0,3	0	0
Burgerlijst	2033	–	0,0	–	0	–
RP Referendumpartij (Partia na rzecz Referendum)	1659	–	0,0	–	0	–
De Coöperatie	1402	–	0,0	–	0	–
Razem	4 238 274		100,0		124	124

Źródło: *Resultaten in cijfers. Vlaams Parlement*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=VL&id=VLR00000>>

Tabela 2. Wyniki wyborów do Parlamentu Federalnego w 2019 i 2014 r.

Nazwa partii	Uzyskane głosy 2019	Uzyskane głosy 2014	Proc. 2019	Proc. 2014	Zmiana poparcia (proc.)	Mandaty 2019	Mandaty 2014
ECOLO Écologistes confédérés pour l'Organisation de Luttes originales (Zieloni, Walonia)	416 452	222 524	6,14	3,30	+2,84	13	6
Open Vld*	579 334	659 571	8,54	9,78	-1,24	12	14
CDH/cdH centre démocrate Humaniste (Centrum Demokratyczno- Humanistyczne)	250 861	336 184	3,70	4,98	-1,28	5	9
MR Mouvement Réformateur (Ruch Reformatorski)	512 825	650 260	7,56	9,64	-2,08	14	20
PP Parti populaire (Partia Ludowa)	75 096	102 581	1,11	1,52	-0,41	0	1
NVA	1 086 787	1 366 397	16,03	20,26	-4,23	25	33
Vlams Belang	810 177	247 738	11,95	3,67	+8,28	18	3
CD&V	602 520	783 040	8,89	11,61	-2,72	12	18

Nazwa partii	Uzyskane głosy 2019	Uzyskane głosy 2014	Proc. 2019	Proc. 2014	Zmiana poparcia (proc.)	Mandaty 2019	Mandaty 2014
DéFI Démocrate Fédéraliste Indépendant (Niezależni Frankofońscy Demokratyczni Federaliści)	150 394	–	2,22	–	+0,42	2	–
FDF Fédéralistes Démocrates Francophones (Frankofońscy Demokratyczni Federaliści)	–	121 384	–	1,80	–	–	0
PTB/PVDA** Parti du Travail de Belgique, nid. Arbeid van België (Belgijska Partia Pracy)	584 621	251 276	8,62	–	–	12	–
PTB-GO!*** Parti du Travail de Belgique (Belgijska Partia Pracy)	–	132 943	–	1,97	–	–	0
PVDA+	–	118 333	–	1,75	–	–	0
Listes Destexhe	42 712	–	0,63	–	–	0	–
Groen	413 836	358 947	6,10	5,32	+0,78	8	6
sp.a.	455 034	595 466	6,71	8,83	-2,12	9	13
PS Parti socialiste (Partia Socjalistyczna)	641 623	787 058	9,46	11,67	-2,21	20	23
Razem	6 622 272	6 733 702	97,66	96,10	×	150	146
* Wyłuszczone drukiem oznaczono partie niderlandzkojęzyczne. ** Partia dwujęzyczna o zasięgu ogólnokrajowym. *** Koalicja partii lewicowych i lewackich.							

Źródło: *Resultaten in cijfers. Koninkrijk, „IBZ”* [online], 24 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=CK&id=CKR00000>>

Choć NVA pozostał największą siłą polityczną w kraju i we Flandrii, to zaskakujący i niekwestionowany triumf odniósł w ostatnich wyborach VB. W liczącym 124 miejsca Parlamencie Flandrii partia ta zdobyła aż 17 dodatkowych mandatów, co dało jej łącznie 23 miejsca i uczyniło drugą siłą we Flandrii. Podobne zwycięstwo odniosła w wyborach do Parlamentu Federalnego, w którym zdobyła 15 dodatkowych mandatów (w poprzednich wyborach tylko 3) i z 18 deputowanymi stała się tam trzecim co do wielkości ugrupowaniem.

„Wyborca przemówił, a wyborca ma zawsze rację” – te słowa Barta De Wevera, przywódcy wciąż najsilniejszej na flamandzkiej scenie politycznej partii NVA, są jego pierwszym, wiele mówiącym komentarzem na temat wyniku wyborów. „Nigdy dotąd różnica pomiędzy Walonią i Flandrią nie była tak wielka”⁵ – mówił do dziennikarzy, mając na myśli wyraźne poparcie przez wyborców kursu flamandzko-narodowego i na prawo od centrum w przeciwieństwie do mieszkańców Walonii, gdzie zwycięstwo odnieśli socjaliści⁶.

Bart De Wever zastrzegł też, że NVA sprzeciwi się każdemu rządowi federalnemu bez udziału przedstawicieli większości flamandzkiej. Warto tu przypomnieć, że pod koniec minionego roku NVA zmienił swój stosunek do rządu Charles’a Michela, gdy premier zapowiedział, że 10 grudnia 2018 r. na szczycie w Marrakeszu podpisze wynegocjowany na forum ONZ *Światowy Pakt w sprawie Migracji (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration)*. Ten pierwszy globalny układ regulujący kwestie przepływu osób nie jest prawnie wiążący i nie wymusza na żadnym państwie sygntariuszu zmiany wewnętrznego prawa, a jedynie wyznacza pewne międzynarodowe standardy postępowania, aby ułatwić współpracę krajów w zakresie migracji. W reakcji na takie stanowisko rządu federalnego wystąpiło z niego m.in. dwóch ministrów z ramienia NVA – Jan Jambon, który kierował Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, oraz Theo Francken, odpowiadający za Ministerstwo Imigracji i Polityki Azylowej. Oznaczało to, że rząd premiera Michela w praktyce utracił większość w parlamencie i utworzył gabinet mniejszościowy, składający się z przedstawicieli jedynie trzech partii: walońskiego Ruchu Reformatorskiego (MR), a także wywodzących się z Flandrii ugrupowań Chrześcijańscy Demokraci i Flamandowie (CD&V) oraz Flamandzcy Liberałowie i Demokraci (VLD). W 150-osobowym Parlamencie Federalnym premier dysponował już tylko wsparciem 52 posłów⁷. Gdy 1 grudnia 2019 r.

5 Miał tu na myśli wysokie wyniki, jakie w głosowaniu w Walonii uzyskały trzy partie – socjaliści i zieloni i lewica: PS (26,17 proc.), ECOLO (14,48 proc.) i PTB (13,68 proc.). *Resultaten in cijfers. Waals Parlement*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=WL&id=WLR00000>>. Bart De Wever: „*Het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië is nog nooit zo groot geweest*”, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.n-va.be/nieuws/bart-de-wever-het-verschil-tussen-vlaanderen-en-wallonie-is-nog-nooit-zo-groot-geweest>>.

6 Tamże.

7 M. Strzałkowski, *Belgia: Koalicja rządowa w rozsypce. Będzie gabinet mniejszościowy*, „EurActiv” [online], 10 XII 2018 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/belgia-koalicja-rzadowa-w-rozsypce-bedzie-gabinet-mniejszosciowy/>>.

Michel objął stanowisko przewodniczącego Rady Europejskiej, nadszedł czas na zmiany w rządzie Królestwa Belgii.

Interes Flamandzki – kręta droga na szczyt

Początki Interesu Flamandzkiego sięgają wyborów parlamentarnych z 17 grudnia 1978 r., kiedy to na scenie politycznej pojawiło się ugrupowanie noszące nazwę Blok Flamandzki (Vlaams Blok – VB). Ukształtował się on z frakcji, które opuściły Unię Ludową (Volksunie – VU), tzn. Flamandzkiej Partii Narodowej (Vlaams Nationale Partij – VNP) i Flamandzkiej Partii Ludowej (Vlaamse Volkspartij – VVP). Nowe ugrupowanie przyjęło nazwę nawiązującą do przedwojennego Flamandzkiego Bloku Narodowego (Vlaamsch Nationaal Blok).

Przełomowym rokiem był dla Bloku 1991, kiedy w wyborach do Parlamentu Federalnego uzyskał 6,6 proc. głosów i 12 mandatów. W celu uniezwolnienia mu udziału w kierowaniu państwem wszystkie liczące się partie polityczne przystąpiły wówczas do tzw. kordonu sanitarnego, zobowiązując się, że żadna z nich nie zawrze z nim koalicji ani na poziomie lokalnym, ani na ogólnokrajowym. Kordon potraktowany został przez partie bardzo poważnie, ale jak pokazał czas, nie zaszkodził specjalnie Blokowi, którego elektorat rósł w siłę. Rok 2001 przyniósł partii kryzys, ponieważ skupione wokół niej organizacje oskarżone zostały o rasizm. Proces toczył się przed sądami kilku instancji i ostatecznie Sąd Najwyższy w Gandawie wyrokiem z 9 listopada 2004 r. uznał Blok za partię rasistowską i szerzącą nienawiść⁸. Po ogłoszeniu werdyktu przewodniczący ugrupowania Frank Vanhecke stwierdził: „Dziś nasza partia została skazana na śmierć nie przez wyborców, ale przez sędziów. Stworzymy jednak nową partię, której Belgia nie będzie w stanie pogrzebać. Wręcz przeciwnie – to ona pogrzebie Belgię”⁹.

Licząc się z konsekwencjami natury prawnej, Blok dokonał samorozwiązania, a w jego miejsce powołano nową partię – Interes Flamandzki (Vlaams Belang), zachowując dotychczasowy skrót VB. 12 grudnia 2004 r. ogłoszony został 70-punktowy program, w którym VB nazwał siebie flamandzką partią

8 J. Łaptos, *Belgia*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2010 (Historia Państw Świata w XX i XXI Wieku), s. 327; *Beginselverklaring*, „Vlaams Belang” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vlaamsbelang.org/beginselverklaring>>.

9 J. Pawlicki, *Flamandzcy separatyści chcą pogrzebać Belgię*, „Gazeta Wyborcza” [online], 22 XII 2004 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://wyborcza.pl/1,75399,2460164.html>>.

prawicowo-narodową (*rechts-nationalistische partij*), która za najważniejszy cel polityczny postawiła sobie walkę o niepodległość Flandrii¹⁰. Czytamy tam również, że uznając się za kontynuatorkę tradycji wniesionych do życia politycznego Flandrii przez Ruch Flamandzki (Vlaamse Beweging) partia jest instrumentem kształtowania tożsamości politycznej i kulturowej Flandrii, a „jej zróżnicowane działania polityczne nakierowane będą na obronę tożsamości kulturowej i wspólnoty narodowej [*volksgemeenschap*] i kształtować się będą w zależności od działań podejmowanych przez władze państwa”¹¹. Za fundament społeczny VB uznaje tradycje, wartości i normy, które ukształtowały się w procesie historycznym. Swoją tożsamość partia ta określa w czterech punktach:

1. Niepodległość Flandrii: „Oznacza to, że celem ostatecznym partii jest likwidacja obecnej struktury państwa belgijskiego i utworzenie niepodległego państwa Flamandów. Będzie ono posiadało suwerenność przynajmniej w granicach obecnej belgijskiej granicy językowej, ze stolicą w Brukseli, w której wprowadzone zostaną specjalne prawa językowe [*bijzonder taalstatuut*]”.

2. Wymuszenie szacunku dla języka niderlandzkiego, zwłaszcza na takich obszarach, jak gminy znajdujące się na granicy językowej i instytucje międzynarodowe.

3. Krytycyzm wobec biurokratycznej Unii Europejskiej, zwłaszcza gdy wtrąca się tam, „gdzie powinien dominować interes suwerenności narodu [...]”. Partia uważa także, że terytorium Unii Europejskiej nie powinno wychodzić poza terytorium Europy”.

4. Konieczność odwołania błędów popełnionych w ramach polityki społeczeństwa wielokulturowego: „Partia stoi na stanowisku obrony kulturowej jedności oraz tożsamości własnego narodu i sprzeciwia się tworzeniu wyimaginowanego społeczeństwa wielokulturowego. Dla wszystkich obywateli we Flandrii musi być oczywiste, że mają oni przede wszystkim respektować i w konsekwencji dopasować się do naszej kultury, naszych norm i wartości, naszych obyczajów i ważnych tradycyjnie zasad cywilizacyjnych, które ukształtowały się na gruncie europejskim, jak np. rozdział państwa i Kościoła, demokracja, wolność wyrażania poglądów oraz równość kobiet i mężczyzn. Wobec obywateli, którzy wartości te odrzucają, negują lub się im sprzeciwiają, powinna zostać opracowana polityka

10 Na podstawie: T. Van Grieken, B. Pas, *€ 16.000.000.000 per jaar. Genoeg is genoeg!*, „Vlaams Belang” [online], 6 I 2015 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.vlaamsbelang.org/16/>>.

11 *Beginselverklaring...*

odsyłania do kraju pochodzenia”¹². VB jest przeciwny napływowi imigrantów, którzy zdaniem partii nie tylko sprzeciwiają się integracji i asymilacji, ale przede wszystkim przyczyniają się do rozprzestrzeniania w Europie islamu i muzułmańskiego fundamentalizmu.

Tom Van Grieken – nowa gwiazda

Tom Jozef Irène Van Grieken urodził się 7 października 1986 r. w Antwerpii. Od czasów szkolnych działał w młodzieżowych organizacjach nacjonalistycznych, m.in. w Nacjonalistycznym Młodzieżowym Ruchu Studenckim (Nationalistische Jong Studenten Vereniging – NJSV), a w latach 2009–2011 – w Nacjonalistycznym Ruchu Studenckim (Nationalistische Studentenvereniging – NSV!). W 2007 r. objął mandat radnego w mieście Mortsel, gdzie na świat przyszedł Bart De Wever, a pięć lat później został przewodniczącym młodzieżowej przybudówki Interesu Flamandzkiego¹³. Od 19 października 2014 r. sprawuje funkcję przewodniczącego VB; jest także posłem z okręgu wyborczego prowincji Antwerpia¹⁴.

Znakiem nowych czasów był stosunek Belgów do pierwszej książki Toma Van Griekena, która ukazała się 3 maja 2017 r. Po raz pierwszy w historii publikacja członka VB dostępna była do nabycia w zwykłej księgarni. Co więcej, wstępem opatrzył ją profesor Jonathan Holslag, politolog z prestiżowego Wolnego Uniwersytetu w Brukseli oraz doradca pierwszego przewodniczącego Komisji Europejskiej Fransa Timmermansa. Uderzający był także jej ogólny odbiór. Walter Pauli napisał w „Knacku”: „W swych najlepszych czasach Vlaams Belang, Filip Dewinter czy nieżyjący już Karel Dillen mogli tylko marzyć o takim rezonansie, jaki ma książka *Toekomst in eigen handen – opstand tegen de elites* [‘Przyszłość we własnych rękach: bunt przeciwko elitom’] pióra przewodniczącego Vlaams Belang Toma Van Griekena”¹⁵.

12 Tamże.

13 L. Buyck, *Tom Van Grieken is nieuwe voorzitter Vlaams Belang Jongeren*, „HLN” [online], 25 III 2012 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.hln.be/nieuws/binnenland/tom-van-grieken-is-nieuwe-voorzitter-vlaams-belang-jongeren~a66fa0d7/?referer=https%3A%2F%2Fpl.wikipedia.org%2F>>.

14 *Vlaamse Volksvertegenwoordigers*, „Vlaams Parlement” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vlaamsparlement.be/vlaamse-volksvertegenwoordigers>>.

15 W. Pauli, *Front National: waarom het FN ondanks zijn nederlaag populairder is dan ooit*, „Knack” [online], 9 V 2017 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.knack.be/nieuws/wereld/front-national-waarom-het-fn-ondanks-zijn-nederlaag-populairder-is-dan-ooit/article-longread-850365.html?cookie_check=1560091779>.

W weekendowym wydaniu dziennika „De Morgen” zamieszczony został obszerny wywiad pod żartobliwym tytułem: ‘Umieście to w nagłówku: Tom Van Grieken ma rację’¹⁶. Do kolejnego wydarzenia bez precedensu doszło po zwycięskich wyborach w 2019 r., kiedy to przewodniczący VB został przyjęty przez Filipa II w Pałacu Królewskim w Brukseli, by omówić sprawy związane z formowaniem nowego rządu.

Zaplecze wyborcze VB

Jeszcze przed wyborami w 2019 r. belgijska agencja marketingowa iVOX przeprowadziła na próbie 8542 Flamandów badania, których częściowe wyniki opublikowały redakcje „Het Laatste Nieuws” i „VTM Nieuws”. Wynika z nich, że trzy czwarte wyborców VB to mężczyźni o niskich kwalifikacjach i z niskim wykształceniem¹⁷. Partia ta ma również najwięcej wyborców płci męskiej (53 proc.) ze wszystkich ugrupowań flamandzkich i jest atrakcyjna dla wielu młodych ludzi – aż 30 proc. jej wyborców ma mniej niż 34 lata¹⁸.

Przeprowadzona na tysiącosobowej próbie młodzieży ankieta pt. ‘Młodzież na konserwatywnej ścieżce’ wykazuje, że flamandzka męska młodzież w wieku od 12 do 24 lat jest niezwykle konserwatywna. Prawie 60 proc. młodych ludzi chce utrzymać funkcjonujące w Belgii elektrownie jądrowe, a ponad dwie trzecie opowiada się za zakazem noszenia w szkole chust muzułmańskich¹⁹. Wśród dziewcząt zakaz taki popiera 43 proc., a 55 proc. opowiada się przeciw elektrowniom atomowym.

Chłopcy są również mniej pozytywnie nastawieni do środowisk walczących o kwestie klimatyczne. Połowa młodych mężczyzn ich nie wspiera, a 41 proc. staje po ich stronie. Wśród dziewcząt proporcje są inne – prawie 58 proc. z nich popiera walkę na rzecz ochrony klimatu, a nie robi tego 34 proc. Nic więc dziwnego, że męska młodzież głosowałaby w tych wyborach na prawą stronę sceny politycznej, w tym jedna czwarta na VB. Dla żeńskich

16 Tamże.

17 *Vlaams Belang-kiezers zijn jong en laag opgeleid, Groen-stemmers hoogopgeleid*, „Gazet van Antwerpen” [online], 30 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.gva.be/cnt/dmf20190530_04437302/vlaams-belang-kiezers-zijn-jongen-laag-opgeleid-groen-stemmers-hoogopgeleid>.

18 Tamże.

19 *Vlaamse jongens pak conservatiever dan meisjes*, „De Morgen” [online], 21 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.demorgen.be/politiek/vlaamse-jongens-pak-conservatiever-dan-meisjes-b156dee8/>>.

respondentek liczba ta wynosi ok. 12 proc., a jedna trzecia z nich zagłosowała na partię Zielonych (Groen).

Jeden z działaczy VB, Dries Van Langenhove²⁰, ocenił wyniki ankiety tak: „Nic dziwnego, że tak dobrze sobie radzimy. Wielu młodych ludzi identyfikuje się z tym, czego doświadczyłem. Młodzi ludzie chcą także strukturalnych rozwiązań tego, co poszło nie tak w ostatnich dziesięcioleciach, jak np. pogorszenie stanu środowiska, rosnący dług narodowy i problem migracji”²¹. Jest on również przekonany, że wspomniany wyżej kordon sanitarny dobiega końca: „Nie jest pytaniem, czy kordon pęknie, ale kiedy”²². Do sprawy kordonu sanitarnego powrócimy jeszcze w dalszej części tekstu.

Bart De Wever – filar NVA

Bart De Wever urodził się w 1970 r. w mieście Mortsel. Jest absolwentem historii Uniwersytetu w Lowanium, a od 2004 r. kieruje partią Nowy Sojusz Flamandzki. Ugrupowanie powstało w 2001 r. w wyniku rozłamu w Unii Ludowej (Volksunie). W 2003 r. pięcioprocentowy próg wyborczy przekroczyło tylko we Flandrii Zachodniej, uzyskując 1 miejsce w Parlamencie Federalnym. Trzy lata później NVA zawiązał kartel wyborczy z CD&V, nazywany kartelem flamandzkim. W 2004 r. koalicja ta stała się największym ugrupowaniem politycznym we Flandrii, zdobywszy zaufanie ponad miliona wyborców, co stanowiło 26 proc. wszystkich oddanych głosów i dało NVA 5 miejsc w parlamencie. Wybory do władz prowincjonalnych i gminnych z października 2006 r. przyniosły kartelowi jeszcze lepszy wynik – 31,7 proc. W 2007 r. kartel odniósł pełne zwycięstwo we Flandrii, w wyniku czego w Izbie Reprezentantów znalazło się 6 posłów NVA, a w Senacie – 2²³.

Przewodniczący De Wever święcił triumfy w swoim okręgu wyborczym w Antwerpii. Kartel rozwiązano we wrześniu 2008 r., ponieważ NVA nie godził

20 Dries Van Langenhove (ur. 1993), założyciel skrajnie prawicowego flamandzkiego nacjonalistycznego ruchu młodzieżowego Tarcza i Przyjaciele (Schild & Vrienden – S&V), numer jeden listy VB w prowincji Brabancja Flamandzka w wyborach federalnych z 26 V 2019 r. *Dries Van Langenhove kwaad over 'wedstrijd' met Tom Van Grieken: „Echt, ben ik de enige met inzicht in zo'n dingen?”*, „HLN” [online], 8 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.hln.be/nieuws/binnenland/dries-van-langenhove-kwaad-over-wedstrijd-met-tom-van-grieken-echt-ben-ik-de-enige-met-inzicht-in-zo-n-dingen~ae17b71b/>>.

21 *Vlaamse jongens...*

22 Tamże.

23 *Geschiedenis*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.n-va.be/over-n-va/geschiedenis>>.

się z koncepcją dialogu CD&V z partiami frankofońskimi, które nie chciały przyjąć warunków stawianych przez NVA. 7 czerwca 2009 r. w wyborach do Parlamentu Flandrii NVA uzyskał 13 proc. głosów i został ich zwycięzcą. Liczba jego członków w Parlamencie Flandrii wzrosła do 16 (uzyskał również po jednym miejscu w Parlamencie Regionu Stołecznego Brukseli i Parlamencie Europejskim). NVA przystąpił do koalicji rządowej z CD&V i sp.a.

6 maja 2010 r. De Wever wezwał na wiecu wyborczym do wsparcia po wyborach idei konfederalizmu²⁴. 13 czerwca 2010 r. NVA wygrał wybory federalne, uzyskując 27 mandatów w Izbie Reprezentantów i 9 w Senacie. Stał się dzięki temu dominującą siłą polityczną w krajowym i flamandzkim krajobrazie politycznym i zajął miejsce, które przez dziesięciolecia należało do CD&V²⁵.

Ojcem sukcesów partii jest Bart De Wever. Pod jego przywództwem kroczy ona od zwycięstwa do zwycięstwa. 14 października 2012 r. w wyborach do Parlamentu Flandrii NVA zdobył 28 proc. głosów, a w 41 gminach, w tym w Antwerpii, okazał się największą siłą lokalną. W przemówieniu z okazji zwycięstwa De Wever ostrzegł frankofońskich polityków, by przygotowali się na konfederalizm, który stanie się najważniejszym hasłem wyborów federalnych w 2014 r. W grudniu tego roku NVA zawarł koalicję z CD&V oraz Open Vld i uzyskał z nią 55 miejsc w Parlamencie Flandrii. Dzięki głosom tych partii 1 stycznia 2013 r. De Wever objął funkcję burmistrza Antwerpii.

25 maja 2014 r. odbyły się w Belgii równoczesne wybory do Parlamentu Federalnego, Parlamentu Flandrii i Parlamentu Europejskiego. NVA stał się największą siłą Flandrii i drugą w Belgii. W wyniku stosunkowo krótkich negocjacji po 136 dniach koalicja partii NVA, CD&V, Open Vld i MR (jedynej frankofońskiej) utworzyła rząd federalny, na czele którego stanął przewodniczący MR Charles Michel²⁶.

Bart De Wever określa się jako polityk konserwatywny o orientacji centroprawicowej. Posługuje się płynnie trzema językami obcymi: francuskim, angielskim i niemieckim. Słynie też z przytaczania łacińskich cytatów, co wzmogło zainteresowanie tym językiem we flandryjskich szkołach.

Swój stosunek do konfederalizmu określa w programie partii tak: „Belgia jest sumą dwóch demokracji. Flandria i Walonia mają własne koncepcje

24 *De Wever vraagt alle Vlaamse partijen om één front te vormen*, „De Standard” [online], 6 VI 2010 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <http://www.standaard.be/cnt/dmf20100606_033?kanaalid=1568>.

25 R. Falter, *België. Een geschiedenis zonder land*, De Bezige Bij, Antwerpen 2013, s. 428 i n.

26 Charles Michel (ur. 1975), belgijski polityk, od 11 X 2014 r. premier Belgii.

na temat zabezpieczenia społecznego, imigracji, podatków, kosztów płac itp. W ostatnich dekadach różnią się one coraz bardziej. W tej sytuacji Belgia stała się państwem stagnacji i wzajemnego blokowania się. A stagnacja oznacza upadek. Zwłaszcza w świecie, który szybko się zmienia. Państwo to nie potrzebuje kolejnej reformy ustrojowej, która w zamian za duże pieniądze daje Flamandom jedynie okrucy władzy. Potrzebna jest prawdziwa zmiana, przeprojektowanie struktur i stworzenie silnych, nowych fundamentów. NVA opowiada się za konfederalizmem. Tylko tak możemy się uporać z własnymi problemami za pomocą własnych rozwiązań i własnych pieniędzy. I możemy również decydować, jak współpracować, by Flandria i Walonia były lepsze. Model konfederacyjny oferuje szansę na prawdziwą solidarność. Solidarność obiektywną, przejrzystą, efektywną, zbudowaną na poszanowaniu autonomii i indywidualności każdego z regionów²⁷. Trzema filarami konfederalizmu są w rozumieniu NVA: demokratyczna władza (bliżej obywatela); bardziej efektywne, a zatem tańsze państwo (odchudzone i transparentne kierownictwo) oraz spokój wspólnotowy (kierownictwa, które ze sobą współpracują)²⁸.

By dopełnić obraz tego polityka, należy dodać jeszcze jeden rys, niedostrzegalny w polskich elitach. Bart De Wever jest zdeklarowanym republikaninem²⁹. W dziesięciu punktach programu z 2013 r. NVA nie zakłada zmian rewolucyjnych, ale powolną ewolucję systemu politycznego³⁰.

Początki kordonu sanitarnego

By zrozumieć sekwencję zdarzeń, które znajdują się w centrum debaty wszystkich partii politycznych Królestwa Belgii, należy się cofnąć w czasie. Rolę kordonu sanitarnego w polityce wewnętrznej Belgii, który miał uniemożliwić

27 *Confederalisme*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.n-va.be/standpunten/confederalisme>>.

28 *Wat is confederalisme?*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online], 9 IV 2014 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.n-va.be/nieuws/wat-is-confederalisme>>.

29 W wywiadzie dla „Spiegla” mówił, że „monarchia jest minionym *ancien régime*. Król nie jest dla mnie ważny [...]. Dla nas, Flamandów, jest to wadliwy system, ponieważ król nie myśli tak, jak my. Walonom on odpowiada, bo są z nim związani. My jesteśmy za Republiką”. H.-J. Schlamp, Ch. Schult, „*Europas kranker Mann*”. *Der flämische Nationalist und Wahlsieger Bart De Wever über die drohende Spaltung seines Landes*, „Der Spiegel” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <www.spiegel.de/spiegel/print/d-75638338.html>.

30 S. Demeulemeester, *De splitsing van België volgens het N-VA-recept*, „Knack” [online], 31 X 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.knack.be/nieuws/belgie/de-splitsing-van-belgie-volgens-het-n-va-recept/article-normal-113902.html>>.

uczestnictwo w sprawowaniu władzy partii VB, tłumaczyła w pięciu punktach dziennikarka VRT Ellen Maerevoet³¹. Samo pojęcie kordonu sanitarnego w stosunkach międzynarodowych narodziło się po pierwszej wojnie światowej³², a w Belgii do języka politycznego wprowadził je Jos Geysels³³. Po wyborach z maja 2019 r. przypominał historię tego zjawiska w krajowej polityce: „Oryginalny tekst na temat kordonu sanitarnego powstał w 1989 r., jeszcze przed »czarną niedzielą« 1991 r.³⁴ Jest to zgoda zawarta między partiami demokratycznymi, aby nie współpracować z ugrupowaniami, które nie przestrzegają podstawowych praw demokracji. Chodzi o prawa uniwersalne, takie jak zasada równości i odrzucenie rasizmu. Kordon stał się rodzajem milczącej zgody, potwierdzonej wczoraj przez przewodniczących partii demokratycznych”³⁵. Rok później wszystkie flamandzkie partie potępiły koncepcje Bloku, uznając je za sprzeczne z *Europejską Deklaracją Praw Człowieka*, i określiły zasady działania kordonu. W praktyce oznaczało to deklarację niepodjęcia współpracy z VB na żadnej płaszczyźnie zarówno na poziomie lokalnym, jak i krajowym.

W 2004 r. VB zdobył we Flandrii już jedną czwartą głosów i jeszcze w tym samym roku rozwiązał się w konsekwencji wyroku sądowego, a następnie reaktywował pod nazwą Vlaams Belang. W nowej sytuacji nie zawarto kolejnej pisemnej umowy o kordonie sanitarnym, ale postawa stosujących się do niego partii nie uległa zmianie. W przededniu wyborów samorządowych

31 E. Maerevoet, *5 vragen over het cordon sanitaire: wat is het juist en waar komt het vandaan?*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2016/11/30/vijf_vragen_overhetcordonsanitaire-1-2831927/>.

32 Twórcą pojęcia był francuski dyplomata George Clemenceau. Miało ono dotyczyć państw odgradzających starą Europę od bolszewickiej Rosji. Po 1945 r. stosowano je w polityce międzynarodowej wobec grupy państw demokracji ludowych, odgradzających Europę Zachodnią od ZSRR. Zob. np. H. Zieliński, *Historia Polski 1914–1939*, Ossolineum, Wrocław 1983, s. 69 i n.

33 Josephus „Jos” Elisabeth A. M. Geysels (ur. 1952), belgijski polityk, w latach 2007–2017 przewodniczący partii Agalev, flamandzkiej wersji Zielonych (Groen).

34 Po wyborach z 24 XI 1991 r., kiedy to Blok Flamandzki zwiększył liczbę mandatów w Izbie Reprezentantów z 2 do 12, a w Senacie – z 1 do 5, politycy i media nazwały ten dzień czarną niedzielą. *25 jaar geleden: Vlaanderen beleeft „Zwarte Zondag”*, „Gazet van Antwerpen” [online], 24 XI 2016 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.gva.be/cnt/dmf20161124_02589022/25-jaar-geleden-vlaanderen-beleeft-zwarte-zondag>.

35 F. Segers, *Jos Geysels, een van de opstellers van het cordon sanitaire: „Er is niets ondemocratisch aan”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/27/jos-geysels-er-is-niet-ondemocratisch-aan-cordon-sanitaire/>>.

w październiku 2006 r. powstały jednak pierwsze kartele z udziałem VB. Pierwsze osłabienia kordonu nastąpiły na poziomie gmin³⁶.

Podczas ostatnich tygodni kampanii wyborczej w 2019 r. przewodniczący NVA Bart De Wever wielokrotnie podkreślał, że współdziałanie z Vlaams Belang jest wykluczone. „Kordon jest już nie naszym problemem, ale problemem Barta De Wevera” – powiedział Tom Van Grieken w wywiadzie udzielonym w przededniu wyborów samorządowych³⁷. W tym czasie wszystkie oczy skupiały się na mieście Ninove i ugrupowaniu Forza Ninove – lokalnym oddziale VB, który zdobył tam 40 proc. głosów i zażądał udziału w administracji miejskiej. Utworzona po wyborach koalicja nie zaprosiła go jednak do współpracy, więc można powiedzieć, że kordon sanitarny nadal istnieje.

Premier Charles Michel porównał sukces skrajnej prawicy do wzrostu ekstremizmów w pozostałych państwach Europy. Program VB jest eurosceptyczny i antyimigrancki. Celem tego ugrupowania jest niepodległość Flandrii, opuszczenie strefy euro i likwidacja wolnego przepływu osób w ramach UE³⁸.

W kulturze politycznej Belgii leży gratulowanie przeciwnikom sukcesu i tak też zrobił lider NVA. We flamandzkiej prasie natychmiast rozgorzała dyskusja, czy nie należałoby wrócić do rozmów z VB. „Nigdy nie mów »nigdy« [...]”. Prezes NVA Bart De Wever zapowiedział chęć porozmawiania z Vlaams Belang. W końcu NVA pozostaje największą partią we Flandrii i jej przywódca musi zaprosić do rozmów wszystkich, w tym Vlaams Belang. Lider NVA nie powinien się obrażać na tych wyborców” – pisał komentator polityczny VRT Bart Verhulst³⁹. Trzeba jednak podkreślić, że NVA nie pali się do współpracy z VB. Z jednej strony istnieje wiele punktów programu tej partii, które są nie do przyjęcia dla NVA, z drugiej jednak jego liderzy muszą brać pod uwagę sytuację po wyborach, a ta może ich do takiej współpracy zmusić.

36 *Het einde van het cordon sanitaire?*, „Blokbuster” [online], 4 I 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://blokbuster.be/?p=6771>>; W. Van Besien, *Kans bestaat dat CD&V en N-VA cordon sanitaire slopen na verkiezingen 2014*, „Groen” [online], 10 I 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.groen.be/kans_bestaat_dat_cd_v_en_n_va_cordon_sanitaire_slopen_na_verkiezingen_2014>.

37 Tamże.

38 M. Kucharczyk, *Belgia: Rosnie poparcie dla flamandzkich nacjonalistów*, „EurActiv” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/belgia-rosnie-poparcie-dla-flamandzkich-nacjonalistow/>>.

39 M. Van de Looverbosch, B. Verhulst, *Sneuvelt het cordon sanitaire? „N-VA wil praten, samenwerken is nog iets anders, maar zeg nooit, nooit”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/27/sneuvelt-het-cordon-sanitaire/>>.

Gdy stało się jasne, że VB osiągnie wysoki wynik, w szeregach Open Vld pojawiły się głosy o odstąpieniu od kordonu sanitarnego, ale przewodnicząca Gwendolyn Rutten szybko rozwiała wątpliwości: „Z Vlaams Belang nie będziemy współpracować”. W podobnym duchu wypowiedzieli się przewodniczący CD&V⁴⁰ i Groen⁴¹. Ożywiła się również opozycja, a przewodniczący cdH Maxime Prévot oświadczył: „Mamy poczucie odpowiedzialności. Gdyby nasze pięć skromnych miejsc było potrzebnych do powstrzymania skrajnej prawicy, zagwarantowania stabilności w kraju czy społeczeństwie lub do podjęcia decyzji w ważnych sprawach, takich jak klimat, to ma sens, abyśmy reagowali pozytywnie, jeśli chodzi o zachowanie jedności narodowej. [...] Możemy również oddać głosy z ław opozycyjnych, bez konieczności wchodzenia do koalicji rządowej”⁴². Nawiązał tu do Zielonych, którzy kilka lat temu poparli szóstą reformę ustrojową. Przewodniczący VB Tom Van Grieken nie wyklucza natomiast rozmów z żadną ze stron.

Czy konfederalizm przyspieszy?

Po ogłoszeniu wyników wyborów z maja 2019 r. w przemówieniu przywódcy NVA Barta De Wevera znalazło się znamienne zdanie: „Różnica między Flandrią a Walonią nigdy nie była większa. Gdyby ludzie właściwie to zrozumieli, [...] natychmiast należałoby położyć na stół kartę konfederalistyczną, a powinna to zrobić zarówno lewa, jak i prawa strona sceny politycznej”⁴³. Warto powrócić do tego wątku, bo będzie miał trudne do przecenienia konsekwencje dla przyszłości politycznej i integralności obecnego państwa federalnego.

* * *

40 A. Vanreenterghem, *Wankelt het cordon sanitaire? Dit zeggen de partijvoorzitters over samenwerking met Vlaams Belang*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/26/wat-met-het-cordon-sanitaire-dit-zeggen-de-partijvoorzitters/>>.

41 Tamże.

42 B. Boutsen, R. Arnoudt, *Partijvoorzitter Prévot: „CDH zal ook vanuit de oppositie waken over de nationale eenheid”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 6 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/06/prevot-cdh-zal-ook-vanuit-de-oppositie-zijn-verantwoordelijke/>>.

43 Luźne tłumaczenie autora. W tekście oryginalnym De Wever użył typowego dla siebie uszczypliwego języka o nie najlepszym stanie umysłów swoich rodaków, *Bart De Wever...*

Konfederacja to oparty na umowie międzynarodowej luźny związek państw zawarty w celu prowadzenia wspólnej polityki zagranicznej, z reguły niemający scentralizowanej władzy. Państwa tworzące konfederację pozostają suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego⁴⁴. Jak pisała Edyta Lechwar⁴⁵, federalizm belgijski jest „projektem w toku (*projet en cours*), który musi stawić czoła nowym wyzwaniom, które niosą teraźniejszość i przyszłość. [...] historia decentralizacji kraju Belgów to ciągły odśrodkowy ruch, który jeszcze nie dobiegł końca, jest nadal kontynuowany poprzez reformy, które dają do myślenia, czy to państwo może w przyszłości przejąć cechy konfederacji”⁴⁶. W swoich ostrożnych wnioskach autorka nie odnosi się jednak do licznych scenariuszów rozpadu Belgii. Wypowiedziało się o nich natomiast wielu innych autorów, choćby Jacques Neirynek, który w pracy *Le siège de Bruxelles* (‘Oblężenie Brukseli’) przewidywał rozpad Belgii w 2007 r.⁴⁷ Kilkakrotnie pisał o tym również autor niniejszego tekstu⁴⁸. Ostatnie wybory do Parlamentu Federalnego i Parlamentu Flandrii pozwalają sądzić, że dla scenariusza konfederacyjnego nie ma alternatywy⁴⁹. Jeśli przyjąć, że zapowiadaną konfederację współtworzyć będą Flandria, Walonia i Bruksela, to w niezbyt odległej przyszłości Królestwo Belgii czekać będzie bolesna operacja pralinkowego rozrodu o trudnych dziś do przewidzenia skutkach dla Unii Europejskiej.

44 Konfederacja w rzeczywistości nie jest jednostką państwową, lecz związkiem suwerennych państw powstającym w drodze powolnego i stopniowego procesu integracji przy zachowaniu suwerenności państwowej. M. Wallner, *Współczesny konfederalizm europejski*, „Portal Spraw Zagranicznych” [online], 29 VIII 2007 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.psz.pl/117-polityka/michal-wallner-wspolczesny-konfederalizm-europejski>>. Zob. także: O. Barburska, *Jak jednoczyła się Europa – geneza integracji europejskiej*, [w:] *Unia Europejska. Istota, szanse, wyzwania*, red. E. Latoszek, M. Proczek, A. Szczerba-Zawada, A. Masłoń-Oracz, K. Zajączkowski, CeDeWu, Warszawa 2018, s. 44–45.

45 E. Lechwar, *Domek z kart czy solidna konstrukcja? Struktura państwa belgijskiego*, „Portal Spraw Zagranicznych” [online], 13 XI 2007 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.psz.pl/117-polityka/edyta-lechwar-domek-z-kart-czy-solidna-konstrukcja-struktura-panstwa-belgijskiego>>.

46 Tamże.

47 Za: M. Alterman, *Czy Belgom zostało tylko 10 lat?*, „Gazeta Wyborcza”, 14 III 1997, s. 27.

48 R. Żelichowski, *Crises in the Brussels-Capital-region. Will Belgium survive 2011?*, [w:] *Historical regions in the structures of European Union*, ed. K. Heffner, Instytut Śląski, Łódź–Opole 2011 (Region and Regionalism, 10, 2), s. 69–84; tenże, *Co z tą Belgią?*, [w:] *Polska w Unii Europejskiej. Aspekty polityczne, międzynarodowe, społeczno-gospodarcze i wojskowe*, red. J.M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2009, s. 320–356.

49 Tenże, *Flandria w XX wieku. Region państwa federalnego czy państwo konfederacji?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4, s. 294–320.

Trzy scenariusze przyszłości Brukseli⁵⁰

Politolog Bart Maddens z Uniwersytetu w Lowanium stara się udzielić odpowiedzi na cisnące się na usta pytanie: Jakie miejsce zajmować będzie Region Stołeczny Brukseli w konfederacyjnej Belgii? Przedstawia przy tym trzy możliwe scenariusze.

Pierwszy zakłada, że zdecyduje o tym sama Bruksela. Problem nie polega na tym, że NVA nie proponuje odpowiednich rozwiązań technicznych, ale że wielu nie zgadza się z nimi z powodów politycznych i ideologicznych. Plany tej partii spotykają się z dużym oporem w samej Brukseli⁵¹. Na pierwszy rzut oka reakcje te budzą zdziwienie, NVA drastycznie zwiększyłby przecież autonomię Brukseli w odniesieniu do kompetencji federalnych, a Flandria inwestowałaby tu o wiele więcej niż obecnie. Mieszkańcy Brukseli są ponadto w bardzo komfortowej sytuacji, mogą bowiem zmienić swój status bez konieczności fizycznego przemieszczania się. Pomysł nie jest przy tym aż tak rewolucyjny, jak się wydaje. Pięć rezolucji flamandzkich z 1999 r. zakładało przecież wybór między flamandzkim i walońskim systemem ubezpieczeń społecznych (zasiłków na dzieci i opieki zdrowotnej). NVA rozszerza ofertę o emerytury i zasiłki dla bezrobotnych. Oczywiście trudno będzie wymusić na Brukseli realizację takiego scenariusza, ponieważ ma to olbrzymie konsekwencje dla życia codziennego. Dwoistość instytucjonalna przenika do domu każdego brukselczyka i ma to swoje dobre i wygodne strony: kto wybierze Flandrię, ma do dyspozycji cały jej system zabezpieczenia społecznego, podatek dochodowy od osób fizycznych itd.; podobnie w przypadku zdecydowania się na opcję walońską.

Scenariusz drugi przewiduje współzarządzanie Brukselą. Najwyraźniej brukselczycy wolą, by obecna złożoność instytucjonalna była jak najbardziej uproszczona i ograniczona do politycznego i administracyjnego zaplecza. Można to osiągnąć poprzez system współrzędzenia. Ogólne założenia

50 Ta część tekstu powstała na bazie artykułu: B. Maddens, *Het confederalisme is terug: 3 scenario's voor de toekomst van Brussel*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 7 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/06/het-confederalisme-is-terug/>>.

51 W wyborach do Parlamentu Regionu Stołecznego Brukseli najczęściej głosów wśród elektoratu niderlandzkojęzycznego zdobyli Zieloni (20,61 proc.), NVA (17,97 proc.) i Open Vld (15,79 proc.). Wśród wyborców francuskojęzycznych największe zaufanie zyskali PS (22,03 proc.), ECOLO (19,12 proc.) i MR (16,87 proc.). *Resultaten in cijfers. Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=BR&id=BRR21004>>.

polityki w Brukseli byłyby ustalane w konsultacjach na poziomie konfederacyjnym, a oba państwa składowe federacji zarządzałyby miastem wspólnie. Mieszkańcy Brukseli mieliby oczywiście swoją reprezentację w każdym z nich. Bruksela zachowałaby ponadto znaczną autonomię w zakresie wdrażania głównych polityk. Uważa się, że musi być ona pełnoprawnym regionem (*région à part entière*), czyli takim samym państwem jak Flandria i Walonia. „Bruksela to stolica Belgii i Europy, a więc coś specjalnego [*région à part entière*]” – uważają politycy⁵². Nie można tak po prostu porównać jej z Flandrią i Walią. Aby mogła pełnić swoje funkcje stołeczne, musi otrzymywać proporcjonalnie więcej pieniędzy niż pozostałe dwa regiony. Gdyby jednak finansowana była tak jak one, otrzymywałaby ponad miliard euro mniej. Obecnie dostaje ponad miliard euro dodatkowych środków, w dużej części opłacanych przez podatników z Flandrii. Ponadto dzięki regulacjom wspólnotowym Flandria dodatkowo inwestuje w Brukseli prawie miliard euro rocznie. „Tylko nieliczni flamandzcy podatnicy zdają sobie sprawę, ile ich pieniędzy wpływa do Brukseli” – pisał Bart Maddens⁵³. Opinie wyrażane przez brukselskich polityków wskazują jednak, że koncepcja współzarządzania działa na nich jak czerwona płachta na byka.

W trzecim scenariuszu Bruksela miałaby być pełnoprawnym regionem i trzecim państwem składowym, co dla lokalnych polityków jest najmniej brzmiającą opcją. „Być może dlatego, że nie są wystarczająco świadomi konsekwencji – pisał Maddens – ponieważ w tym przypadku flamandzki kurek z pieniędzmi zostanie zakręcony”⁵⁴. To oczywiste, że Flandria nie będzie skłonna inwestować miliardów w Brukseli, jeśli nie będzie miała kontroli nad wydatkami. „Mówią, że ludzie z Brukseli nie lubią myśleć o konfederacji. Ale lubią miliardy, które hojnie daje im Flandria. Jeśli chcą je nadal otrzymywać, będą musieli być otwarci na kreatywne rozwiązania instytucjonalne. [...] Pytanie brzmi, czy Bruksela nadal chce być stolicą podwójnego kraju. Jeśli tak, musi zaakceptować tego konsekwencje”⁵⁵ – zakończył swój krótki przegląd trzech scenariuszy Bart Maddens.

* * *

52 B. Maddens, *Het confederalisme...*

53 Tamże.

54 Tamże.

55 Tamże.

Najbliższe dni i miesiące miną analitykom oraz politykom na analizie wyników wyborów. W polskich mediach pojawią się komentarze zawierające różne oceny, jak choćby te opublikowane na łamach „Rzeczpospolitej” dwa tygodnie po wyborach. Przywołano tam wypowiedzi dwóch belgijskich politologów, którzy mówią o rozczarowaniu obywateli elitami i całą klasą polityczną zaangażowaną w rządzenie na poziomie regionalnym i federalnym. Twierdzą, że podziały na lewicę i prawicę nie są klarowne. Podzielać taką opinię. Jeżeli chodzi o kwestie gospodarcze, VB jest bardziej lewicowy (radykałny) niż NVA. W siłę rosną radykałowie po lewej i prawej stronie sceny politycznej. We Flandrii mocny głos zyskali zieloni, a pojawiła się też lewicowa PVDA⁵⁶. Klucz do rozwoju sytuacji politycznej w Królestwie Belgii spoczywa w rękach polityków flamandzkich. Wszelkie scenariusze są możliwe, ale żeby zrozumieć ich logikę, trzeba na nie spojrzeć z perspektywy flamandzkiej i z ostrożnością podchodzić do narracji frankofońskiej, a zwłaszcza tej, która formułowana jest z perspektywy Brukseli⁵⁷.

Bibliografia

- 25 jaar geleden: Vlaanderen beleeft „Zwarte Zondag”, „Gazet van Antwerpen” [online], 24 XI 2016 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.gva.be/cnt/dmf20161124_02589022/25-jaar-geleden-vlaanderen-beleeft-zwarte-zondag>.
- Alterman M., *Czy Belgom zostało tylko 10 lat?*, „Gazeta Wyborcza”, 14 III 1997.
- Barburska O., *Jak jednoczyła się Europa – geneza integracji europejskiej*, [w:] *Unia Europejska. Istota, szanse, wyzwania*, red. E. Latoszek, M. Proczek, A. Szczurba-Zawada, A. Masłowski-Oracz, K. Zajączkowski, CeDeWu, Warszawa 2018.
- Bart De Wever: „Het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië is nog nooit zo groot geweest”, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.n-va.be/nieuws/bart-de-wever-het-verschil-tussen-vlaanderen-en-wallonie-is-nog-nooit-zo-groot-geweest>>.
- Beginselverklaring*, „Vlaams Belang” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vlaamsbelang.org/beginselverklaring>>.

56 Na poziomie federalnym PTB-PVDA. Jest to jedyna belgijska partia o charakterze ogólnonarodowym, funkcjonująca w obu przestrzeniach językowych. A. Słojewska, *Korespondencja z Brukseli. Belgowie też rozczarowani elitami politycznymi*, „Rzeczpospolita”, 11 VI 2019, s. 19.

57 Przykładem takiej narracji jest cytowany wyżej tekst. Autorka rozmawia z pracownikiem frankofońskiego Katolickiego Uniwersytetu w Lowanium (czyli Louvain-la-Neuve!) i naukowcem wykładającym na francuskojęzycznym Université Saint-Louis – Bruxelles. O błędach takiej narracji piszę szeroko w pracy: R. Żelichowski, *Flandria...* (Europa w Skali Mikro, 3).

- Belgia: różne wyniki wyborów do PE w zależności od regionu*, „Onet” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/belgia-rozne-wyniki-wyborow-do-pe-w-zaleznosci-od-regionu/dt3llv8>>.
- Boutsen B., Arnoudt R., *Partijvoorzitter Prévot: „CDH zal ook vanuit de oppositie waken over de nationale eenheid”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 6 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/06/prevot-cdh-zal-ook-vanuit-de-oppositie-zijn-verantwoordelijkhe/>>.
- Buyck L., *Tom Van Grieken is nieuwe voorzitter Vlaams Belang Jongeren*, „HLN” [online], 25 III 2012 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.hln.be/nieuws/binnenland/tom-van-grieken-is-nieuwe-voorzitter-vlaams-belang-jongeren~a66fa0d7/?referer=https%3A%2F%2Fpl.wikipedia.org%2F>>.
- Confederalisme*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.n-va.be/standpunten/confederalisme>>.
- Czarnecki R.S., *Europejski pochód populistów*, „Przegląd” [online], 3 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.tygodnikprzeglad.pl/europejski-pochod-populistow/>>.
- De Wever vraagt alle Vlaamse partijen om één front te vormen*, „De Standard” [online], 6 VI 2010 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <http://www.standaard.be/cnt/dmf20100606_033?kanaalid=1568>.
- Demeulemeester S., *De splitsing van België volgens het N-VA-recept*, „Knack” [online], 31 X 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.knack.be/nieuws/belgie/de-splitsing-van-belgie-volgens-het-n-va-recept/article-normal-113902.html>>.
- Dries Van Langenhove kwaad over ‘wedstrijd’ met Tom Van Grieken: „Echt, ben ik de enige met inzicht in zo’n dingen?”*, „HLN” [online], 8 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.hln.be/nieuws/binnenland/dries-van-langenhove-kwaad-over-wedstrijd-met-tom-van-grieken-echt-ben-ik-de-enige-met-inzicht-in-zo-n-dingen~ae17b71b/>>.
- Falter R., *België. Een geschiedenis zonder land*, De Bezige Bij, Antwerpen 2013.
- Geschiedenis*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.n-va.be/over-n-va/geschiedenis>>.
- Het einde van het cordon sanitaire?*, „Blokbuster” [online], 4 I 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://blokbuster.be/?p=6771>>.
- Historical regions in the structures of European Union*, ed. K. Heffner, Instytut Śląski, Łódź–Opole 2011 (Region and Regionalism, 10, 2).
- Kamiski J., *Polska i Europa po wyborach do europarlamentu 2019*, „Dziennik” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/598784,wyniki-wyborow-do-europarlamentu-2019-pkw-eurowybory-relacja-pis-ke-wiosna-konfederacja-kukiz-lewica-razem.html>>.
- Kucharczyk M., *Belgia: Rośnie poparcie dla flamandzkich nacjonalistów*, „EurActiv” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/belgia-rosnie-poparcie-dla-flamandzkich-nacjonalistow/>>.
- Lechwar E., *Domek z kart czy solidna konstrukcja? Struktura państwa belgijskiego*, „Portal Spraw Zagranicznych” [online], 13 XI 2007 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.psz.pl/117-polityka/edyta-lechwar-domek-z-kart-czy-solidna-konstrukcja-struktura-panstwa-belgijskiego>>.
- Łaptos J., *Belgia*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2010 (Historia Państw Świata w XX i XXI Wieku).

- Maddens B., *Het confederalisme is terug: 3 scenario's voor de toekomst van Brussel*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 7 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/06/het-confederalisme-is-terug/>>.
- Maerevoet E., *5 vragen over het cordon sanitaire: wat is het juist en waar komt het vandaan?*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2016/11/30/vijf_vragen_overhetcordonsanitaire-1-2831927/>.
- Osiński Ł., *W Belgii w wyborach krajowych we Flandrii wygrywa prawica, a w Walonii – lewica*, „Polska Agencja Prasowa” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C459671%2Cw-belgii-w-wyborach-krajowych-we-flandrii-wygrywa-prawica-w-walonii-lewica>>.
- Pauli W., *Front National: waarom het FN ondanks zijn nederlaag populairder is dan ooit*, „Knack” [online], 9 V 2017 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.knack.be/nieuws/wereld/front-national-waarom-het-fn-ondanks-zijn-nederlaag-populairder-is-dan-ooit/article-longread-850365.html?cookie_check=1560091779>.
- Pawlicki J., *Flamandzcy separatyści chcą pogrzebać Belgię*, „Gazeta Wyborcza” [online], 22 XII 2004 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://wyborcza.pl/1,75399,2460164.html>>.
- Polska w Unii Europejskiej. Aspekty polityczne, międzynarodowe, społeczno-gospodarcze i wojskowe*, red. J.M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2009.
- Resultaten in cijfers. Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=BR&id=BRR21004>>.
- Resultaten in cijfers. Koninkrijk*, „IBZ” [online], 24 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=CK&id=CKR00000>>.
- Resultaten in cijfers. Vlaams Parlement*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=VL&id=VLR00000>>.
- Resultaten in cijfers. Waals Parlement*, „IBZ” [online], 4 VI 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/resultaten-cijfers?el=WL&id=WLR00000>>.
- Schlamp H.-J., Schult Ch., *„Europas kranker Mann”. Der flämische Nationalist und Wahlsieger Bart De Wever über die drohende Spaltung seines Landes*, „Der Spiegel” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <www.spiegel.de/spiegel/print/d-75638338.html>.
- Segers F., *Jos Geysels, een van de opstellers van het cordon sanitaire: „Er is niets ondemocratisch aan”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/27/jos-geysels-er-is-niet-ondemocratisch-aan-cordon-sanitaire/>>.
- Słojewska A., *Korespondencja z Brukseli. Belgowie też rozczarowani elitami politycznymi*, „Rzeczpospolita”, 11 VI 2019.
- Strzałkowski M., *Belgia: Koalicja rządowa w rozsypce. Będzie gabinet mniejszościowy*, „EurActiv” [online], 10 XII 2018 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/belgia-koalicja-rzadowa-w-rozsypce-bedzie-gabinet-mniejszosciowy/>>.

- Unia Europejska. Istota, szanse, wyzwania*, red. E. Latoszek, M. Proczek, A. Szczerba-Zawada, A. Masłoń-Oracz, K. Zajączkowski, CeDeWu, Warszawa 2018.
- Van Besien W., *Kans bestaat dat CD&V en N-VA cordon sanitaire slopen na verkiezingen 2014*, „Groen” [online], 10 I 2013 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.groen.be/kans_bestaat_dat_cd_v_en_n_va_cordon_sanitaire_slopen_na_verkiezingen_2014>.
- Van de Looverbosch M., Verhulst B., *Sneuvelt het cordon sanitaire? „N-VA wil praten, samenwerken is nog iets anders, maar zeg nooit, nooit”*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 27 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/27/sneuvelt-het-cordon-sanitaire/>>.
- Van Grieken T., Pas B., *€ 16.000.000.000 per jaar. Genoeg is genoeg!*, „Vlaams Belang” [online], 6 I 2015 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.vlaamsbelang.org/16/>>.
- Vanrenterghem A., *Wankelt het cordon sanitaire? Dit zeggen de partijvoorzitters over samenwerking met Vlaams Belang*, „Vlaamse Radio- en Televisieomroep” [online], 26 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/26/wat-met-het-cordon-sanitaire-dit-zeggen-de-partijvoorzitters/>>.
- Vlaams Belang-kiezers zijn jong en laag opgeleid, Groen-stemmers hoogopgeleid*, „Gazet van Antwerpen” [online], 30 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.gva.be/cnt/dmf20190530_04437302/vlaams-belang-kiezers-zijn-jong-en-laag-opgeleid-groen-stemmers-hoogopgeleid>.
- Vlaamse jongens pak conservatiever dan meisjes*, „De Morgen” [online], 21 V 2019 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.demorgen.be/politiek/vlaamse-jongens-pak-conservatiever-dan-meisjes~b156dee8/>>.
- Vlaamse Volksvertegenwoordigers*, „Vlaams Parlement” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.vlaamsparlement.be/vlaamse-volksvertegenwoordigers>>.
- Wallner M., *Współczesny konfederalizm europejski*, „Portal Spraw Zagranicznych” [online], 29 VIII 2007 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.psz.pl/117-polityka/michal-wallner-wspolczesny-konfederalizm-europejski>>.
- Wat is confederalisme?*, „Nieuw-Vlaamse Alliantie” [online], 9 IV 2014 [dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.n-va.be/nieuws/wat-is-confederalisme>>.
- De zesde staatshervorming. Deel 2: 2014*, „Belgium” [online, dostęp: 25 XI 2019], dostępny w internecie: <https://www.belgium.be/nl/over_belgie/land/geschiedenis/belgie_vanaf_1830/vorming_federale_staat/zesde_staatshervorming>.
- Zieliński H., *Historia Polski 1914–1939*, Ossolineum, Wrocław 1983.
- Żelichowski R., *Co z tą Belgią?*, [w:] *Polska w Unii Europejskiej. Aspekty polityczne, międzynarodowe, społeczno-gospodarcze i wojskowe*, red. J.M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2009.
- Żelichowski R., *Crises in the Brussels-Capital-region. Will Belgium survive 2011?*, [w:] *Historical regions in the structures of European Union*, ed. K. Heffner, Instytut Śląski, Łódź–Opole 2011 (Region and Regionalism, 10, 2).
- Żelichowski R., *Flandria*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2018 (Europa w Skali Mikro, 3).
- Żelichowski R., *Flandria w XX wieku. Region państwa federalnego czy państwo konfederacji?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4.